

L'IMPERI ROMÀ I EL CRISTIANISME

PEL DR. ANDREU PONT, ARXIPREST DE LLUCHMAJOR, MALLORCA

BIBLIOGRAFIA:

Ed. Schwartz. — *Kaiser Constantin und die christliche Kirche*. 1913.

Fr. Meffert. — *Das Urchristentum*. 1921.

P. Batiffol. — *La paix constantinienne et le Catholicisme*. 1914.

Id. — *Le Siège Apostolique*. 1924.

P. Allard. — *Le Christianisme et l'empire romain*. 1908.

Jules Maurice. — *Constantin le Grand*. Reims.

Pel qui considera la història universal amb ulls distrets i mirada superficial, no sembla més que un inextricable embolic de fets arbitraris sense causa ni raó aparents, sense finalitat determinada. L'ascensió d'uns pobles i la decadència d'altres semblen només les peripècies d'un joc d'escacs, en què es declara la victòria pel més enginyós i que se sap aprofitar d'un descuit del contrari, sense gran transcendència mundial.

L'historiador cristià jutja tot això de molt distinta manera; en el fons de la confusió caòtica descobreix un ordre transcendental, una direcció suprema que ho encamina tot a un fi sobrenatural; abans del Crist, a l'obra de la Redempció, i després, al seu desenrotllament i consumació. Si la Providència divina vetlla sobre cada un dels individus, sigui la que sigui llur dignitat, quant més no vetllarà damunt les nacions, adreçant els pobles pels camins que la seva saviesa i bondat té assenyalats a la humanitat? La història és com una tela meravellosa: en la seva trama cada poble hi teixeix la seva part, però Déu és el qui maneja els telers i combina tots els fils segons la seva sobirana voluntat; cada poble tira a realitzar els seus plans, però en veritat tots ells, en conjunt, realitzen els plans de Déu. Un investigador de la Història ha resumit això amb una frase tan breu com profunda: "Jesucrist és la clau de tota la Història", i Hegel, referint-se al mateix Crist: "Fins aquí, i d'aquí va la Història".

Sant Pau, amb un sentit històric encara molt més pregon, digué que el punt culminant de la Història fou la vinguda del Crist, anomenant-la "la plenitud del temps" (Gal. IV, 4), per manera que tota la Història es divideix en temps abans del Crist i temps després del Crist.

Abans del Crist, des dels segles més llunyans, totes les evolucions i revolu-

cions, grans i petites, polítiques, militars i morals, foren una meravellosa preparació de la mundial propagació del Cristianisme.

Tant si considerem l'Imperi dels perses que reuní en un sol regne els pobles d'Orient, o l'obra d'Alexandre el Gran qui infiltrà en l'Orient la cultura grega o mediterrània, com si girem la vista als guerrers romans qui estengueren les seves fites des de l'Indus fins a les Columnes d'Hèrcul, des del Rin i el Danubi fins als deserts de l'Àfrica; tots foren una espècie de precursors que, sense adonar-se'n, preparaven els camins al qui havia de venir, i aplanaven les muntanyes i omplien les valls perquè s'hi pogués afermar l'Obra del Crist, l'Església Catòlica. Així com de la humanitat anterior a la Torre de Babel diu la Bíblia que era d'un sol llavi, així també es pot dir del món sota l'Imperi Romà durant els tres primers segles apostòlics del Cristianisme.

L'Imperi Romà, doncs, essent com fou el més cruel i acarnissat enemic del Cristianisme, fou ensems el més eficaç cooperador dels Apòstols qui, amb una sola llengua i sense trobar fronteres, pogueren trescar pel món d'una part a l'altra, per mitjà de les vies mundials que els romans havien construïdes per exercir llur poder damunt totes les gents, i que serviren per escampar la llum del Crist per tots els pobles.

Conjuntament amb els imperis persa, grec i romà, el poble jueu, ja a causa dels exilis que sofrí, ja impulsat pel seu geni mercantil, escampà pertot arreu una nombrosíssima emigració, la Diàspora, qui duent en son si la Gran Promesa, la difongué per tot el món mitjançant milions de prosèlits. L'Expectació de l'Advent, doncs, bategava en tot l'Imperi Romà en temps d'August, i era cantada pel gran èpic Virgili.

* * *

Així com el camí de la Creu o Passió de Jesucrist condueix, per la mort, a la triomfant i gloriosa Resurrecció, també la història de les sagnants i cruels persecucions de l'Imperi Romà contra l'Església és el camí reial cap el triomf del Cristianisme: *per crucem ad lucem*.

Com s'explica que un Estat, com el Romà, qui tenia obertes de pint en ample les portes del seu Panteó a totes les divinitats i religions de totes les gents, fins arribar al monstruós sincretisme religiós, mescla informe dels més repugnants desvaris de la humanitat esgarriada; com s'explica que justament s'acabussés contra el Cristianisme, dotat d'una doctrina meravellosament purificadora i enaltidora de la naturalesa humana?

És que el Cristianisme amagava un virus anàrquic, una essència dissolvent de l'Estat i de la societat? Tal és l'explicació socialista de les persecucions de l'Imperi Romà contra l'Església. Segons ells, el Cristianisme primitiu era un moviment proletari, comunista, anàrquic contra l'Estat. Mes, aquesta teoria no pot ésser més descabellada ni més contrària a la veritat històrica.

Per determinar les relacions del Cristianisme i l'Estat, cal partir de l'actitud i ensenyances de Jesús a aquest respecte.

El passatge de Sant Mateu, XXII, 17..., resposta de Jesús a la capciosa pregunta dels fariseus sobre la licitud del tribut al Cèsar, és ple de doctrina fonamental, sobretot si es tenen en compte les circumstàncies d'aquells temps.

Ja Herodes el Gran, per tal d'obtenir mitjans per satisfer la seva mania de grandeses que es concretava especialment a la construcció de grans i costosos edificis, com p. e. el Temple de Jerusalem, havia multiplicat fins a l'impossible les tributacions. Quan, en l'any 6 de l'Era cristiana, la Judea passà a ésser província romana, la situació econòmica s'empitjorà. Ja en el principi del regnat de Tiberi no se sentien més que gemecs dels jueus aclaparats per la magnitud dels tributs; sobretot durant la llarga administració de Ponç Pilat fou la Judea víctima d'una plaga devoradora d'empleats.

La indignació pública no es calmà, tot i el respecte a les tradicions jueves per part de Roma, ans s'exacerbà sempre més, no sols per causa de com eren inaguantables els tributs, sinó perquè en el poder de Roma veien un enemic jurat de la llur nacionalitat i del llur Déu. D'aquesta indignació popular foren capdavanters personalitats de tant de relleu com Judes de Gamala, a qui li hauria bastat donar un crit per promoure la guerra santa contra els gentils, avançant així la destrucció definitiva de la seva pàtria.

De totes aquestes circumstàncies es desprèn com era perillosa la pregunta dels fariseus: "Digueu-nos, doncs, és o no lícit pagar el tribut al Cèsar?" Per un jueu de sang pura no hi havia més que una resposta possible: La dominació romana és un poder estranger, enemic del nostre Déu; doncs cal declarar-li la guerra, o almenys mantenir contra d'ell una oposició passiva, negant-li els tributs.

La resposta de Jesús donà a la qüestió una volta que li imprimia una altra direcció. De fet, els romans exercien la suprema autoritat civil, i aquesta sobirania romana, en si, no s'oposava encara al Regne de Déu per Ell anunciat, ni era absolutament incompatible amb els deures dels membres del dit Regne. La resposta de Jesús: "Doneu al Cèsar el que és del Cèsar, i a Déu el que és de Déu", podia no agradar als seus temptadors, però Ell no volgué limitar-se a resoldre la qüestió atenent tan sols a les circumstàncies actuals, sinó que volgué resoldre-la fonamentalment per totes les generacions de l'esdevenidor. Els qui troben la resposta de Jesús massa vaga i indeterminada, confonen allò que és fonamental de la doctrina de Jesús amb la seva aplicació a cada cas particular. Jesús no sortí del pas fugint de l'assumpte, sinó que amb divinal saviesa i prudència ho reclamà tot per Déu, sense llevar res al Cèsar dels seus drets. Fins els més fanàtics de la sobirania messiànica no podien reclamar més que donar a Déu el que és de Déu; essent impossible negar al Cèsar el que és del Cèsar. La saviesa del Crist no triomfà per mitjà d'un subterfugi de doble sentit, ans al contrari donà tal precisió a la seva resposta que féu impossible tota interpretació

abusiva. És impossible donar més relleu a la infinita i incomparable superioritat de la sobirania i drets de Déu damunt la sobirania i drets de qualsevol autoritat humana. Encara ressalta més la infinita saviesa de la resposta del Crist si es té en compte que en aquell temps es tributaven al Cèsar honors divins, culte idoiàtric, i per tant, dient Jesús: “Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu”, proclamà la il·licitud de tributar culte al Cèsar, o sia, que aquest culte era una conculcació dels drets de Déu. La imatge i la inscripció de la moneda són una prova visible del dret del Cèsar al tribut; però els drets de Déu són infinitament superiors; tot l'home, en cos i ànima, i tota la creació és seva, la seva sobirania planeja per damunt tota sobirania, com la font damunt les aigües que d'ella surten.

Jesús, doncs, amb la seva resposta donà al Cèsar el que és del Cèsar sense minvar en el més mínim el que és de Déu, i donà a Déu el que és de Déu sense minvar en el més mínim el que és del Cèsar. Fórmula tan pregona de les relacions de l'Estat i de la Religió no és concebible si no és sortint de la boca del Verb de Déu.

Contra aquest reconeixement del dret de l'Estat a cobrar tributs, no significa res el passatge de Sant Mateu: “I quan hagueren arribat a Cafarnaüm els qui cobraven el didracma s'acostaren a Pere i li digueren: — El vostre Mestre no paga el didracma? — Diu: — Sí, certament. — I havent entrat a la casa, Jesús se li avançà, dient: — Què et sembla, Simó? Els reis de la terra, de qui reben tribut o cens? de llurs fills o dels estranys? — I ell digué: — Dels estranys. — Li digué Jesús: — Per tant els fills n'estan lliures” (XVII, 23-25). Aquest passatge, dic, no s'oposa al text del mateix Mt. XXII, 17, per quant aquest es refereix al tribut a l'Estat i aquell al tribut al Temple.

De quina manera reconeixia Jesús el poder i l'autoritat de l'Estat ho demostra millor que tot la resposta que féu a Pilat: “No tindries cap poder sobre mi, si no t'hagués estat donat de dalt” (Jn. XIX, 11).

Aquesta paraula *de dalt*, expressiva de l'origen diví de l'autoritat de l'Estat, és el fonament de la doctrina i conducta dels Apòstols, els quals no es cansaven d'ensenyar de paraula i amb l'exemple l'obediència a les autoritats constituïdes, i no una obediència inspirada en càlculs de prudència humana, sinó per manament de Déu i en consciència.

Sant Pere, en la seva primera Carta, II, 13-17, exhortava: “Sotmeteu-vos, doncs, a tota humana creatura; i això per Déu, ja sia al rei com a sobirà que és; ja als governadors, com a enviats per ell per a pendre venjança dels malfactors i per alabança dels bons; perquè aquesta és la voluntat de Déu, que, fent bé, feu callar la ignorància dels homes imprudents, com a lliures que sou, no tenint la llibertat com un vel per a cobrir la malícia, sinó com a servents de Déu. Honreu tothom; ameu la germandat; temeu Déu; doneu honor al rei”. Aquestes belles paraules foren escrites a Roma, i es llegeixen en una carta qui

tenia per objecte preparar els fidels per resistir amb el martiri la persecució que des de la capital anava a estendre's per les províncies!

Dirigint-se als fidels de la mateixa Roma, Sant Pau escrivia: "Tota ànima estigui subjecta a les potestats superiors; perquè no hi ha potestat, sinó de Déu; i les que són, de Déu són ordenades. Per tant qui resisteix a la potestat resisteix a l'ordenació de Déu; i els qui la resisteixen, ells mateixos atreuen sobre si la condemnnació. Car els magistrats no són per fer por als qui obren el bé, sinó als qui obren el mal. Vols tu no témer la potestat? fes el bé, i tindràs alabances d'ella; perquè és ministre de Déu pel teu bé. Mes si obressis el mal, tem; car no en va duu l'espasa. Puix és ministre de Déu, venjador en ira contra aquell qui fa el mal. Per tant, cal que li estigueu sotmesos, no sols per temor a la ira, sinó també per la consciència. Per aquest motiu pagueu també tributs; per a sostenir aquests funcionaris qui, representants de Déu, vetllen continuament pel bé públic. Pagueu, doncs, a tots el que se'ls deu; a qui tribut, tribut; a qui impost, impost; a qui temor, temor; a qui honra, honra" (Rom. XIII).

Amb aquestes manifestacions de sincera lleialtat a les autoritats constituïdes el Cristianisme o l'Església es declarava fervent aliada del civisme de l'Imperi romà, aliança de la qual havien de sorgir beneficis sens compte per a tota la humanitat durant els segles per venir.

És ver que quant Sant Pau escriví la seva Carta als Romans, Roma no havia encara dit als cristians: *Non licet esse vos*, però després, en ple règim persecutori, l'Apòstol no muda de llenguatge. El cristià haurà de pregar per tots els homes, pels reis i per totes les autoritats constituïdes, "a fi que li sigui permès dur una vida pacífica, amb tota pietat i honestat" (I Tim. II, 2). "El cristià haurà d'ésser submis als magistrats i a les autoritats, obeir, ésser pacífic, moderat, dolç envers tots els homes" (Tit. III, 1-2).

Repetides vegades apellà Sant Pau i féu ostentació dels seus drets de ciutadà romà, i fins es mostrà convençut que l'estabilitat de l'Imperi era segons la voluntat de Déu i l'ordre providencial del món. En els seus llargs viatges apostòlics per tot l'Imperi havia conegut els beneficis de l'ordre legal, gràcies al govern fort de Roma, i per això l'assenyala com a *Diaça de Déu*, i a ell sembla referir-se quan diu que el misteri d'iniquitat ja obra, i que perquè esclati falta solament que desaparegui el qui encara el detén (II Thess. II, 5-7).

L'ambient més propici per a la prosperitat de l'Església i la perfecció de la vida cristiana és l'ordre i la pau; per això en tot temps ella recomana l'obediència a les autoritats constituïdes, encara que no poques vegades, per extralimitacions d'aquestes en l'òrbita religiosa, li costi sostenir resistències penoses. L'Estat pot pretendre i pretén sovint fer incursions en el domini espiritual de l'Església, però aquesta no pretén mai monopolitzar l'ordre temporal. La sobirania de l'Estat és un ordre establert per Déu, al qual és obligació de sotmetre's

com a Déu. Aquesta sobirania té una funció exclusivament terrenal: assegurar la pau, reprimir el crim; està subjecta a l'error, pot ésser injusta, cruel; però l'Església no deixarà mai de pregar per totes les autoritats constituïdes.

En prova que la lleialtat de l'Església és sincera, íntima, i no inspirada en mires egoïstes d'utilitat temporal, des del principi es troben en la litúrgia oracions per a les autoritats.

Una d'aquestes fervorosíssimes oracions la trobem en una carta del bisbe de Roma, el Papa Sant Clement, escrita quan més cruel era la persecució de Domicià: "Senyor, diu, així com ja ho féreu amb els nostres pares, quan, piadosos, acudiren a Vós en fe i veritat, doneu-nos concòrdia i pau a nosaltres i a tots els qui habiten damunt la terra, mentre siguem obedients al vostre Nom Totpoderós i a les nostres autoritats qui ens governen sobre la terra. Vós, Senyor, els heu donat la sobirania, per la vostra magnífica i inefable potestat, a fi que, coneixent la glòria i l'honor que els heu concedit, els siguem submisos i no contradiguem la vostra voluntat. Concediu-los, Senyor, la salut, la pau, la concòrdia, l'estabilitat; que exerceixin sense contrarietat el poder que Vós els heu donat; puix Vós, Senyor, Rei celestial dels segles, doneu als fills dels homes, per als llurs negocis, coneixement, honor i poder. Dirigiu, Senyor, llur consell segons allò que és bo i us plau, a fi que exerceixin amb pau, dolçor i piadosament l'autoritat que Vós els heu donat, i aconseguixin la vostra gràcia" (Cor. LX, 2-4 i LXI, 1-2).

Aquesta oració per a les autoritats penetrà en la litúrgia de totes les esglésies. El màrtir Sant Policarp, mentre caminava cap a la mort, enviat a Roma per les autoritats gentils, escrivia: "Pregueu per tots els fidels. Pregueu també pel Cèsar i les autoritats i els governadors i pels qui us persegueixen i avorriuen, i pels enemics de la Creu; així serà patent davant tothom el vostre fruit i la vostra perfecció" (*Fil.* 12).

Tots els apòlogistes del Cristianisme retreuen als Cèsars del lliur respectiu temps les oracions que per ells fan els cristians. Sota el regnat de Septimí Sever, l'any 197, Tertullià descriu eloqüentment les pregàries dels cristians pels emperadors: "Els ulls aixecats al cel, les mans esteses, sense ningú qui els ajudi a recitar les oracions oficials, el cristià prega pels emperadors, sien els qui sien: demanen a Déu que els doni llarga vida, l'exercici tranquil del poder, la seguretat en son palau, exèrcits poderosos, un senat fidel, un poble honest, la terra en pau. El cristià no ofereix dos grans d'encens, o dues gotes de vi pur, o la sang d'un bou de rebuig, sinó l'oferta que Déu requereix, la pregària d'una carn púdica, d'una ànima innocent, d'un pensament sant. Esclaten les persecucions, el cristià espera el martiri preparat per l'oració: Apa, bons governants, tortureu sense pietat aquesta ànima que prega per vosaltres!" (*Apòlog.* 33).

Però si els cristians estan sempre promptes a donar al Cèsar el que és del Cèsar, mai no consentiran a donar-li el que és de Déu. La lleialtat cristiana a

l'Estat s'atura allà on comencen els drets de Déu i de la seva consciència religiosa. Una llei no és tal llei si contraria la consciència que pretén subjectar: *Nulla lex sibi soli conscientiam iustitiae suae debet, sed eis a quibus obsequium expectat* (Tertull. l. c. 4). Primer és obeir a Déu que als homes. Aquest crit dels Apòstols fou el crit dels cristians en totes les persecucions. I aquest crit fou i serà sempre el lema de la llur victòria.

* * *

Quan i per mitjà de qui degué arribar a Roma la Bona Nova, no és una cosa aclarida; tal vegada la hi dugué algun dels qui el dia de Pentecostès oïren la predicació del Príncep dels Apòstols a Jerusalem. A la primera els gentils no destriaven bé la diferència entre jueus i cristians. Després cregueren que el Cristianisme no era més que una secta jueva. Segons Tertullia l'Església cresqué sota l'ombra del judaisme, *sub umbraculo insignissimae religionis certe licitae*.

Aquesta confusió permeté que el Cristianisme fos tingut com una religió *licita* com ho era el judaisme. Roma admetia tota religió de caràcter nacional i com a tal permetia l'exercici de la religió judaica. La Providència permeté que el més gran enemic del Cristianisme devingué, sense voler-ho, el preservador de les primeres llavors de l'Evangeli. Quan les autoritats romanes temeren que es tractava, no d'una religió nacional, sinó d'una religió universal, que no es podia contentar de viure sota un peu d'igualtat amb les altres religions, i que Jesús, com únic vertader Déu de cels i terra, no podia entrar en el Panteó sense que en sortissin els altres déus nacionals, la llavor cristiana ja havia germinat i posades rels. Es pot dir que el Cristianisme ja estava en condicions de poder resistir la llarga sèrie de persecucions que la Providència anava a permetre per a establir la gran prova de la divinitat de la nostra religió. No obstant, sembla que devers l'any 61 no eren encara en gran nombre els cristians de Roma, per quant els Actes dels Apòstols (XXVIII, 15) contenen que en arribar Sant Pau, presoner, els "germans" li sortiren a camí fins a moltes milles de Roma. Durant uns dos anys de captiveri de l'Apòstol de les gents, aquest, guardat tan sols per un soldat, pogué rebre a casa seva a quisculla, i fins sortir a predicar la paraula de Déu fora per onsevulla, dins la ciutat. Aquesta predicació degué portar fruits abundosos i rapidíssims, car Tàcit (*Ann.* 15, 44) diu que l'any 64 els cristians de Roma ja eren "una gran multitud". I no sols reclutava el Cristianisme els seus adeptes entre els esclaus, sinó en les més elevades esferes de la societat romana, com ho demostra la conversió de la noble dama romana Pompònia Grecina, conatada per Tàcit (*Ann.* 13, 32).

Així com els cristians anaven puñulant a Roma, la llur ombra ja no es confonia amb la del judaisme; de cada dia s'anava destacant, sobretot degut a que els jueus, veient que molts d'ells i sobretot gran nombre dels llurs prosèlits

es passaven als seguidors de la Creu, s'exacerbaven més i més, i mogueren contra els cristians una despiadada guerra de calúmnies, acusant-los de crims contra la humanitat i especialment contra l'Estat i el Cèsar. Ells, qui tan malament prengueren que Jesús manés donar al Cèsar el que és del Cèsar, ara sortiren acusant els seus deixebles de contraris al Cèsar, perquè no volien donar-li el que és de Déu. La vida retirada dels cristians, no sols de les festes paganes, sinó de les mundanes, la llur marcada benvolença envers els esclaus, i les divergències familiars per causa de la conversió d'alguns dels seus membres, semblaven autoritzar totes les sospites. Així anà cristallitzant-se l'opinió que els cristians eren enemics de Déu i de la humanitat. Roma, qui considerava idèntics el seu nacionalisme i el culte als seus déus, i especialment el culte als seus emperadors, veié en els cristians homes ateu i contraris a la nacionalitat romana.

D'aquesta opinió saturada de les més espantoses calúmnies s'aprofità Neró — el nom avorrit del qual ha quedat com a símbol de la més cruel tirania i despotisme vesànic — per tirar damunt els cristians la responsabilitat del crim de lesa humanitat per ell comès amb l'incendi de Roma. I així començà el moviment de sagnantes persecucions, que fins al segle quart no s'apaivagà del tot.

* * *

El procés de les persecucions presenta com una línia ondulatoria de fluxos i refluxos, d'onades de sang, entre les quals sobresurten deu per la llur impetuosa ferocitat, i fent al·lusió a les deu plagues d'Egipte. No és aquest el lloc de descriure-les; sols en direm el necessari per seguir el camí de l'Església vers la seva llibertat que és el seu triomf segur. *Per Crucem ad lucem*: tal fou el camí de Jesús: per la Creu a la Resurrecció, i tal fou el camí de la seva Església: per la persecució a la llibertat. Aquesta llibertat fou plenament concedida per l'Edicte de Milà de Constantí el Gran, però abans havia estat preparada i guanyada per la sobrenatural constància dels milions de màrtirs cristians; cada gota de sang vessada pel Crist fou, com diu Tertullià, llavor prolífica de nous cristians i cada persecució un avenç a la victòria. A força de donar a Déu el que és de Déu, sense negar al Cèsar el que és del Cèsar, aquest arribà a veure que els cristians eren els seus millors súbdits, i que per ésser bons súbdits seus havien d'ésser cristians.

És molt discutit si les persecucions des de Neró fins a Deci es basaven o no en una llei explícita i ben definida; el cert és que cap dels apologistes cristians ni tampoc cap dels escriptors gentils contemporanis no citen el seu text; i es citen casos de martiris molt notables, com els de Sant Ignasi d'Antioquia, de Sant Policarp i de Sant Ciprià en què els altres cristians no s'amagaven de demostrar públicament llur adhesió entusiasta a aquells màrtirs, sense que ningú els molestés per les seves manifestacions, la qual cosa no es compagina bé amb l'exis-

tència d'una llei imperial. No obstant Tertullià sembla referir-se a una tal llei *contra el nom mateix de cristians*, si bé no la cita textualment. El mateix Tertullià parla explícitament d'una *Institució neroniana*, que romangué malgrat d'haver estat abolides totes les lleis d'aquell monstre de crueltat, *permansit, erasis omnibus, hoc solum institutum neronianum* (*Ad. nat.* 1, 7).

La pau, doncs, de què fruïren els cristians des de la mort de Neró fins després dels dos Cèsars flavians, Vespasià i Títus, fou una pau precària, tenint sempre sobre llurs caps l'espasa de Damocles de la *Institució neroniana*, segons la qual el nom de cristià era proscrit, proscripció que tenia per motiu la resistència dels cristians a tributar culte als déus i al Cèsar, i de consegüent la sospita de tramair algun complot contra la vida d'aquest.

Per això, segurament, el Príncep dels Apòstols, escrivint des de Roma, en plena persecució neroniana, als habitants del Pont, de Capadòcia, de l'Àsia i de Bitínia, els exhortava a guardar-se més que mai de tota falta contra les lleis o la moral: "Que ningú de vosaltres no sigui castigat com homicida, o lladre, o malfactor, o desitjós dels béns d'altri", i sabent que no bastava ésser innocent per no ésser castigat, afegia: "Si algú de vosaltres és castigat com a cristià, que no se n'avergonyeixi, car, tot el contrari, glorifica a Déu". Els cristians, doncs, eren castigats, no per cap delictes de dret comú, sinó just per la llur religió.

Domicià, germà de Títus, qui meresqué el bell títol de "Delícia del gènere humà", fou el primer que renovà, posant-la en vigor, la *Institució neroniana*, i meresqué per la seva crueltat ésser anomenat per Tertullià un segon Neró. Allunyat del govern imperial durant els regnats de Vespasià, son pare, i de Títus, son germà, en vestir la púrpura imperial, desfogà sense fre la seva ambició, la qual es convertí en mania persecutòria contra tots els qui li poguessin fer ombra i aspirar a ésser els seus successors. Per això la seva persecució es distingeix pel martiri d'alts personatges de la cort i de la seva mateixa família flaviana, com ho foren Flavi Clement i l'esposa d'aquest, la nobilíssima Domitilla; el motiu principal de persecució contra els altres cristians fou el negar-se aquests a pagar un didracma com a tribut al Capitoli, establert per Vespasià i Títus en substitució del tribut que els jueus pagaven pel temple de Jerusalem, abans d'ésser destruït.

Aquesta persecució demostrà la importància social que el Cristianisme havia anat adquirint, reclutant els seus adeptes, ja no tan sols entre les classes populars, sinó entre les més elevades categories de l'Imperi. El llevat evangèlic penetrava ja tot el cos social, des del més baix fins al més amunt. La lluita de Domicià fou contra totes les aristocràcies: la de la sang, la de la intel·ligència i la de la riquesa; contra la primera per a llevar d'en mig els pretendents al tron, contra els filòsofs (estoics) per venjar-se de les crítiques contra els llurs vicis, i contra els acabalats per apoderar-se de llurs riqueses. L'evangelista Sant Joan pagà el seu tribut al martiri durant aquesta persecució, i, desterrat a Patmos, durant

encara la tempesta, escrivia que ell havia vista Roma, la gran meretriu, la Babilònia, sadolla de sang.

Domicià morí assassinat, víctima d'un complot de cortesans, al front dels quals figurava l'emperadriu. Els cristians, fidels sempre a l'autoritat constituïda, no hi prengueren cap part, com ho demostra el que diu Tertullià parlant d'aquest regicidi: "D'on procedeixen, diu, els qui penetraren, armats, en el Palau, com ho feren Sigeri i Parteni?"

Nerva, successor de Domicià, després d'haver concedit una amnistia general als encausats per la mort del seu antecessor, prohibí que ningú no fos encausat per "ateisme, ni per costums jueus". Així els cristians fruïren d'una tolerància pràctica, ja que no d'una llibertat legal.

Trajà, qui havia estat adoptat i associat al govern de l'Imperi per Nerva, succeí a aquest, i d'ell és el famós rescripte, dictat en ocasió de Plini, gran amic seu i governador de Bitínia, on els cristians eren ja tan nombrosos que segons ell els temples havien estat abandonats, el culte dels déus i del Cèsar interromput, i el comerç d'animals destinats al sacrifici, anul·lat. Els gentils, principalment els qui vivien d'indústries dependents del culte idolàtric, movien contínues revoltes en contra dels cristians, i arribat el nou governador, qui tenia renom de molt justicier, prengueren el partit de fer denúncies, entre les quals no n'hi havia poques de pura venjança personal. Plini es trobà embarassat davant tants d'expedients com havia de formar, i es dirigí a l'emperador, consultant-li la conducta que havia d'observar en els diferents casos que sovint se li presentaven: cristians que es declaraven tals i es negaven a tributar culte al Cèsar, els quals eren condemnats; els qui confessaven que havien estat cristians, però afirmaven que ja no ho eren; i els que negaven haver-ho estat mai.

Trajà en la seva resposta aprovà la conducta de Plini, i declarà que no era possible d'assenyalar una regla general de conducta. Però no aprova que els cristians siguin inquirits, bé que els qui són entregats i convençuts davant el tribunal han d'ésser castigats. Els qui neguin ésser cristians, encara que abans ho haguessin estat, havien d'ésser perdonats en premi al llur penediment. Demés Trajà insisteix en un punt que Plini no havia proposat. "No s'ha de fer cas, diu, de les acusacions anònimes. Això és un mal exemple, i no convé al nostre temps".

Aquesta resolució d'un emperador tan escrupolós observador de les tradicions romanes, indica la gran força social i política que havien assolit els cristians, i que ja no regnava la preocupació que bastava ésser cristià per ésser sospitosos de crims contra el dret comú i contra l'Estat. La *Institució neroniana* encara no era revocada, però indirectament era declarada injusta i inconvenient. Els principis continguts en l'Edicte de Trajà dominaren durant tot el segon segle la política imperial i donaren així lloc que el Cristianisme penetrés més i més i es fortifiqués per poder resistir les persecucions futures.

Mes, tot i que l'edicte de Trajà es pot considerar com una premissa de la

tan desitjada llibertat, era una premissa molt llunyana, era tan sols com una incerta lluentor de la seva aurora. Mentre bastés de confessar-se cristià per ésser castigat, quedava sempre lloc a la persecució; no hi havia dret a ésser cristià. Així s'explica que en temps de Trajà hi hagués tants de màrtirs, entre ells personalitats cristianes de tant de relleu com Sant Ignasi d'Antioquia, qui fou lliurat a les feres en l'Amfiteatre de Roma el 20 de desembre de l'any 107. Es veu que segons Trajà els cristians no havien d'ésser cercats, *inquirendi non sunt*, però podien ésser denunciats, i en cas de confessió pròpia havien d'ésser castigats, *puniendi sunt*. Aquesta expressió mantingué la vena de les sagnants persecucions.

Mort Trajà el succeí el seu nebot Hadrià, de caràcter suau, però inconstant. Viatjà llarg temps, principalment per les províncies orientals, i s'aficionà a llurs arts i a llurs religions; professava una espècie de sincretisme o eclecticisme religiós.

La clàusula del rescripte de Trajà prohibint les denúncies anònimes contra els cristians, fou burlada pels enemics del Cristianisme, qui incitaven les multituds fanàtiques, qui, enfurides, cercaven els cristians, i amotinades els lliuraven als jutges. Molts d'aquests cedien fàcilment a les exigències i amenaces de la multitud, però altres, de més recta consciència, s'indignaven i prenién la defensa dels innocents injustament perseguits. Un d'aquests magistrats, procònsul d'Àsia, Licini Granià, escriví a Hadrià planyent-se de la coacció que els enemics dels cristians exercien sobre la llur consciència, i proposà la qüestió si era just condemnar homes *solament a causa de llur nom i llur religió, sense cap altre crim*.

Hadrià contestà condemnant les exigències i denúncies tumultuoses, i respecte de les acusacions fetes en forma legal, diu que si el denunciant demostra que aquell cristià *ha fet alguna cosa contra les lleis*, sigui castigat segons la gravetat de la *falta*. El sentit obvi d'aquestes paraules sembla ésser que el càstig no havia d'ésser contra el nom de cristià, sinó contra els crims que el cristià hagués comès. No obstant, en la pràctica, poc avançà en favor de la llibertat cristiana, perquè bastava que un cristià es negués a adorar els déus o a tributar culte al Cèsar per haver ja comès un crim de lesa pàtria, que es podia castigar amb la pena capital.

Antoni el Piadós seguí la mateixa política d'Hadrià, prohibint les revoltes populars amb motiu dels cristians, però pràcticament eren igualment perseguits i condemnats per sols llur nom, com ho demostra el martiri de Sant Policarp, qui fou cremat perquè "s'havia declarat cristià". És molt eloqüent un episodi de les darreries del regnat d'Antoni. Un tal Ptolomeu fou condemnat a mort sense més procés que aquestes paraules: "Ets tu cristià? — Sí, ho sóc". I com un dels espectadors protestés, per tota resposta el jutge li preguntà: "Tu també ets cristià? — Sí, ho sóc", li contestà aquest; i sense més ni més l'envià al suplici. I el mateix succeí amb un tercer.

Durant el regnat d'Hadrià i Antoni el Piadós, tingué lloc una gran polèmica entre els apologistes cristians per una part, i els filòsofs i retòrics pagans per l'altra; és de notar que aquests darrers acumularen tals calúnnies sobre els cristians, que foren els principals instigadors de la cruel persecució d'en temps de Marc Aureli i el seu fill Còmod. Es retrocedí al temps de Neró, com ho demostren, entre molts altres, els martiris de l'apologista Sant Justí i de Santa Cecília. Amb el nom de cristià es suposava sempre que hi anaven compresos els crims més horribles contra els déus, la pàtria i la mateixa naturalesa.

No obstant la sanguinària persecució dels primers anys de Còmod, tot de sobte vingué la pau més tranquil·la que els cristians no havien fruit des de Neró ençà. És admirable que justament durant la guerra més espantosa i la pluja més horrible de calúnnies les classes elevades es convertissin al Cristianisme fins al punt d'acaparar els més alts càrrecs dins de la Cort. L'Imperi, des de Roma fins a les Províncies més llunyanes, es tornava cristià. Multituds i noblesa se sentien com irresistiblement atretes per la Creu de Jesús. Els exemples dels màrtirs eren contagiosos. De la segona època de Còmod escriu Sant Ireneu: "El món té la pau per mitjà dels romans, i nosaltres, cristians, transitem, sense por, per terra i per mar, per onsevulla".

Entre els alts personatges es promogué una pietat tota cristiana envers llurs esclaus, i no sols els tractaven amb caritat, sinó que els manumitien, com fou per exemple el cas del potentat Carpòfor, que havia estat gran amic de Marc Aureli, el qual manumití el seu esclau Callixte, qui havia d'ésser més tard Bisbe de Roma, Pontífex màxim. Un altre manumitit, Aureli Prosenes, qui començà la seva carrera en la Cort de Còmod, passà ràpidament d'intendent dels cellers imperials (*Procurator vinorum*) fins a cambrer secret (*a cubiculo Augusti*) i morí, com a cristià, en aquest càrrec, sota Caracalla, l'any 217. Sant Ireneu, comentant el passatge de l'Èxode on es conta que els jueus se'n dugueren les copes d'or i plata dels egipcis, diu que els cristians en la cort imperial guanyaven en justícia la llur sustentació, i que en feien part als necessitats, cadascú segons el que podia.

Què era el que havia passat perquè Còmod, adorador del déu persa Mitra, es tornés protector dels cristians? La influència més eficaç, després de Déu, l'exercí una tal Màrcia Aurèlia, qui, gràcies a la seva meravellosa bellesa, es guanyà el cor de Còmod. Des de petita havia estat educada per Jacint, sacerdot romà, i tot el seu anhel fou rodejar-se de cristians, i si bé no li fou possible d'aconseguir que el Cristianisme fos declarat *religió lícita*, aconseguí que pertot arreu se'l considerés com a tal, per manera que el pontificat d'Eleuteri transcorregué sense cap entrebanc, i Víctor I, per mitjà de Jacint, qui vivia en la Cort, aconseguí la lliberació de tots els cristians condemnats a treballs forçats en les mines de Sardenya. Màrcia mateixa rebé del Papa la llista d'aquells sants confessors, i assolí de Còmod l'ammistia.

Sobre la propagació del Cristianisme en aquest temps de pau, escriu Tertullià les tan citades paraules: "Som d'ahir, i ja omplim tot el que és vostre, ciutats, illes, castells, municipis, assemblees, campaments, tribus, decúries, el palau, el Senat, el fòrum".

* * *

Aquesta floració cristiana motivà un gran desenrotllament de la constitució de l'Església, la qual, per la seva pròpia vitalitat, es convertí en institució pública i començà pròpiament les seves relacions amb l'Estat. Aquest ja no la pot desconèixer; ha arribat el moment de les persecucions universals per edictes; l'Estat en el fet d'ésser cristià ja no hi veu tan sols una desobediència particular a les lleis, sinó un perill públic. Però prohibint formalment l'Església, en certa manera la reconeixia, i tractava amb ella. Ja són dos poders que durant tot el segle tercer viuran sota aquest règim. Les persecucions seran una guerra declarada, universal, però, pel mateix, menys duradora.

Les conquestes cristianes en les més altes esferes de l'aristocràcia no s'amagaven ja. Septimí Sever se'n donà compte quan un dia de revolta popular prengué generosament la defensa dels cristians pertanyents al Senat. El gran impugrador del Cristianisme, Celsus, denuncià l'extensa propaganda cristiana, començant pels grans apòlogistes com Sant Justí i l'excels Orígenes, fins als mateixos esclaus, des de les matrones més distingides fins a les donzelles més tímides; els uns amb llurs escrits demostraven la superioritat doctrinal, i els altres amb llur conducta la puresa i santedat de la moral cristiana. Els déus eren abandonats, i els qui encara els tributaven culte, ho feien hipòcritament, no hi creien. Els misteris d'Eleusis, el culte d'Isis i Osiris, el sincretisme semblà per un moment disputar la victòria al Cristianisme, però prompte perdé el seu prestigi degut al misteri de què es voltaven; a penes foren coneguts foren menyspreats.

Davant aquestes circumstàncies, Septimí Sever, inclinat fins llavors a favor dels cristians, devers l'any 202 publicà un rescripte, en el qual, per deturar la propaganda cristiana, prohibia, sota les penes més severes, passar-se del paganisme a la religió cristiana. D'aquesta manera la persecució abarcava tots els cristians, els qui es convertien i els còmplices de la llur conversió: *l'inquirendi non sunt* quedava abolit; en lloc d'esperar que fossin acusats, els magistrats els perseguïen d'ofici.

Durant aquesta persecució, que fou cruelíssima, sobretot a Àfrica, el 7 de març de l'any 202 o 203 foren martiritzats cinc catecúmens, entre ells Santa Perpètua, de classe molt noble, i Santa Felicitas amb altres tot just batejats. El martirologi de Santa Perpètua i la narració de les seves visions en la presó es llegien encara en temps de Sant Agustí en les esglésies.

A la darrereria del regnat de Sever la persecució s'apaivagà, i començà la pau anomenada dels emperadors siríacs.

En temps de Septimí Sever l'Església adquirí personalitat civil, no per cap edicte, sinó per una organització semblant als Collegis funeraris, que no necessitaven autorització especial per constituir-se i adquirir propietats, mobles i immobles. El Papa Zeferí, qui l'any 199 succeí en el pontificat a Víctor I, cridà a Roma a Callixte i el nomenà prefecte dels Cementiris, els quals de propietats particulars havien passat a ésser propietat corporativa.

És molt discutit el caràcter dels Collegis cristians; creuen uns que afectaven una forma aconfessional i altres que es manifestaven clarament cristians, religiosos. Aquesta darrera opinió sembla la vertadera, puix consta que es distingien dels Collegis pagans, amb el nom de *Collegium fratrum* o confraries, i per bé que tinguessin diferents cementiris no formaven més que un Col·legi al qual pertanyien tots els cristians de Roma, quan els pagans tenien tants de collegis com cementiris. El sol fet de constituir un Col·legi tan nombrós havia de cridar l'atenció de la policia imperial, molt més encara essent així que al *Collegi dels germans* pertanyien no sols gent pobra, com succeïa amb els pagans, sinó també elevats personatges i distingits cortesans.

També es distingien manifestament en què els pagans es congregaven cada mes i celebraven banquets del que sobrava, i els cristians es reunien cada diumenge i celebraven els oficis divins, i el sobrant era repartit als pobres segons les necessitats.

També es discuteix l'origen d'aquesta constitució collegial de l'Església. Sembla que fou el Papa Víctor I el qui tingué la primera idea d'aprofitar un rescripte de l'Emperador sobre els collegis, per organitzar l'Església, de manera que tingués personalitat civil amb capacitat de posseir corporativament mitjançant el *Syndicus* o *Procurator*, qui era davant la policia el representant del Col·legi. De totes maneres, el primer procurador el nom del qual ens consta, fou Callixte, sota el pontificat de Zeferí, de qui era el primer diaca, i fou després el successor en la Seu Apostòlica. Aquest nom de *San Callisto* perdura en les Catacumbes de la Via Àppia; primerament s'anomenaven de Santa Cecília i hi trobaren el llur repòs tretze papes, i molts de màrtirs dels més anomenats.

En el mateix temps que succeïa això dels cementiris, s'anaren construint capelles (*cellae*) en terres donades al *Collegium fratrum*, i aquestes foren les primeres esglésies o basíliques on es celebraven els misteris divins.

Demés, aquesta organització posà en evidència que l'Església es componia de persones de totes les classes socials i totes les professions i oficis, les quals sols estaven separades de les altres per les exigències de la moral cristiana, la qual era inconciliable amb els vicis i els espectacles immorals. Fundats en això els apòlogistes reclamaven per als cristians tots els drets cívics, que els eren negats com si no poguessin ésser bons ciutadans. Tertul·lià, amb la mordacitat pròpia del seu temperament, deia: "Com? gent qui conviu amb vosaltres, gent qui duu la mateixa manera de viure, el mateix vestit, i té les mateixes necessitats

que vosaltres? Nosaltres no som Brahmans o Gimnosofistes, ni homes salvatges o desterrats de la vida... Nosaltres habitem amb vosaltres en aquest món, freqüentem el fòrum, els mercats, els banys, les tendes, les botigues, les fondes, les fires i els altres comerços. Nosaltres som mariners, soldats, conreadors del camp, comerciants, artistes, i amb el nostre treball subvenim públicament a les vostres necessitats”.

Que lluny ens trobem ja del temps que els cristians vivien amagats! Aquesta vida pública era la millor manera d'esvair les calúmnies. Fer-se conèixer era demostrar la seva innocència.

Com començà aquest temps de pau, essent emperador el mateix Septimí Sever, qui tan cruelment havia perseguit els cristians, i com pogué durar 40 anys aquesta pau?

Morta la seva primera esposa, Septimí Sever es casà en segones núpcies amb la bella i riquíssima Júlia Domna, natural de la Síria, la qual molt prompte es féu *senyora* (Domna) no sols del Palau imperial sinó de tot l'Imperi romà.

Amb ella arribà a Roma la seva germana Júlia Moesa i dues filles d'aquesta, Júlia Soemias i Júlia Mamea; això ocasionà una invasió d'orientalisme, sobretot a Roma, que prompte fou convertida en centre de tots els déus i sacerdots de les més estrafolàries religions. Les dames de la Cort, enlluernades per la vida ostentosa de l'emperadriu, la seva germana i nebodes, i atretes per la novetat i misteri dels cultes orientals, sanguinaris a la vegada que sensuals, posaren de moda una mescla de totes les supersticions. Així es diluí el tradicional esperit romà. Els romans, almenys en les altes esferes, ja no tributaven culte als déus nacionals, sinó al déu únic de llur superstició respectiva, fent així un trànsit a una espècie de monoteisme, el qual conduïa lògicament a la creença en un Déu Creador de cels i terra. Com, doncs, lluitar contra el Cristianisme? Tots havien abandonat les creences dels llurs pares; els cristians ja no podien ésser condemnats com introductors de novetats; l'ideal cristià era l'únic *Sol invictus* que s'obria pas entre tantes tenebres que sortien de l'infern.

Durant el regnat de Caracalla, fill de Septimí Sever i de Júlia Domna, hi hagué persecucions locals, sobretot a Àfrica, però en general continuà la pau, per quant l'emperador, lliurat a tots els vicis, no es preocupava de religió. El nom de Caracalla li vingué de la seva predilecció pel mantell galaic, i d'ell es deia que reunia tres estigmes: per son pare la crueldat africana, per la seva mare la picardia siríaca, i la lleugeresa galaica. La vertadera emperadriu fou la seva mare Júlia Domna, la qual, després d'un mes no complet (16 de maig fins a 8 de juny de 218) de regnat de Macrí, aconseguí el ceptre imperial per a Heliogàbal, jove de catorze anys, fill de la seva filla Soemias i del senador Marcel, bé que el féu passar com a fill natural de Caracalla.

El nom d'Heliogàbal és un símbol de sensual corrupció i de follia de grandeses. En desvergonyiment i supèrbia sobrepassà els mateixos Calígula i Neró.

La seva mania religiosa fou exaltar el déu de son nom El-Gabal i humiliar i substituir el culte dels déus nacionals romans. Als cristians els tolerà o oblidà.

Mentrestant, l'Església arrelava més i més, com ho demostra el fet que el Papa Callixte pogués exercir la seva jurisdicció sobre els drets matrimonials dels cristians nobles amb manumitits i esclaus. Ell declarà vàlids aquests matrimonis i obrí així un gran portell de comunicació entre les classes més baixes i les més elevades.

A Heliogàbal succeí en el tron imperial el fill de Júlia Mamea, Alexandre Sever, de tretze anys d'edat i de nobles i purs sentiments; ell, diu P. Allard, purificà el tron embrutit per Heliogabal. La seva mare havia tingut i tenia relacions amb Orígenes, i havia infiltrat en l'esperit d'Alexandre una forta simpatia envers els cristians. Amb motiu de disputar uns taverners uns solars dels cristians, aquests acudiren a l'emperador, el qual sentencià a favor dels cristians i manifestà que més valia que aquells solars fossin per tributar culte a Déu, fos el qui fos, que no per fer-hi tavernes. Així, no sols acceptà la personalitat civil de l'Església i el dret de posseir immobles, sinó que també declarà *licit* el culte cristià.

D'aquesta manera l'Església es trobà a una passa de la llibertat. Alexandre podia haver estat el llibertador de la religió cristiana, si no li hagués faltat el prestigi i la fermesa de caràcter que tingué Constantí. Fins tingué la veuïtalat d'assistir a una festa cristiana. De totes maneres, amb Alexandre Sever quedava derogat el *christiani esse non possunt* i substituït pel *christianos esse passus est*.

Mort Alexandre en una revolta, vestí la púrpura el sanguinari Maximí, natural de la Tràcia, el qual, volent-se fer passar per fidel a les tradicions romanes, ho capgirà tot i primer que res publicà un edicte manant matar els bisbes i clergues cristians, creient així deixar sense pastors el ramat cristià, i l'Església sense espina dorsal. El papa Pontità i l'antipapa Hipòlit foren deportats a Sardenya, a les mines, on moriren. El successor de Pontità sofrí martiri al cap de pocs mesos de pontificat.

Pertot arreu s'estengué la persecució. Sobretot a l'Orient l'odi als cristians féu estralls i sofriren martiri a milenars de fidels; a Capadòcia es féu una veritable carnisseria de cristians, als quals donaven la culpa d'un terratrèmol que hi va haver.

També foren sistemàticament perseguïts, com la clerecia, els cristians amics d'Alexandre Sever i de la seva mare Mamea. Orígenes, qui poc temps abans havia escrit l'*Exhortació al martiri*, dedicada al prevere Prototectus i al diaca Ambròs, presoners per la fe, hagué de refugiar-se a Cesarea de Palestina. Més tard dedicà al mateix Ambròs la seva famosa contesta a Celsus, el gran enemic del nom cristià.

Mort Maximí pels seus propis soldats, i després de Gordià, renaqué la bonança amb Felip, l'Alarb, qui de noi havia conegut el Cristianisme. Fou tan

benèvol amb l'Església, que es creu que secretament fou cristià. Orígenes sostenia correspondència amb ell i amb l'emperadriu Severa, i en el seu llibre contra Celsus, escrit en aquest temps, diu que els magistrats havien deixat de fer la guerra als cristians, i que la Providència havia donat a aquests la sospirada llibertat. El mateix emperador permeté al papa Fabià dur de Sardenya les despulles del seu predecessor Sant Pontjà.

* * *

No obstant aquestes bonances, es respirava un ambient xafogós com en aquests dies d'horitzó calitjós que es congrien les més espantoses tempestats. L'esperit tradicional romà estava molt lluny d'estar ofegat, ans durant les festes millenàries de Roma, celebrades l'any 248, cobrà nova abrivada amb la recordança de les antigues glòries pàtries, que s'atribuïen als déus nacionals, comparades amb l'actual situació de l'Imperi, amenaçat pels bàrbars de més enllà del Danubi i del Rhin, atribuïda a la *superstició* cristiana. En un motí de la Guàrdia imperial, Felip fou assassinat, i en pujar al tron el cèsar Deci la tradició romana rebrollà violentament en venjances contra l'Església que els romans pagans confonien amb l'orientalisme dels emperadors siríacs. Els déus nacionals exigien la sang dels *ateus* cristians. La meravellosa propagació de l'Església, jeràrquicament organitzada, fent un sol cos des de l'Eufrat fins a l'Atlàntic, els feia l'efecte d'un Estat qui es criava dins l'Estat romà, fins el punt que Deci manifestà que preferia veure enfront d'ell un altre Cèsar abans que veure-hi un papa cristià.

Així es comprèn l'edicte decià de proscripció universal, combinat de manera que cap cristià no pogués escapar-se. En un dia fixe en tots els indrets de l'Imperi, tots els dubtosos de cristianisme hagueren de comparèixer per declarar la llur fe en el temple, i oferir una víctima o cremar encens davant l'altar i fer una líbació. Tothom havia de tenir un certificat d'haver complert aquesta llei.

Encara que aquesta persecució no durà més que un any, va ésser la de pitjors conseqüències per a l'Església. Les apostasies, sobretot en les classes elevades, foren nombrosíssimes, la qual cosa, apaivagada la persecució, donà lloc a la qüestió de les condicions en què els libel·listes o posseïdors de certificats podien tornar a entrar en l'Església, qüestió aquesta que ocasionà el cisma novacià, que de purament disciplinari degenerà en dogmàtic.

Després de curtes però sagnants persecucions sota el cèsar Gallus, Valerià, qui al principi semblà propici als cristians, publicà diferents edictes de persecució. Com que ell mateix havia estat censor durant la persecució de Deci, s'havia persuadit que era impossible d'exterminar el Cristianisme perseguint un a un els cristians, i prengué un altre camí, confiscant els béns eclesiàstics i els particulars dels cristians nobles, i prohibint les reunions. L'Església com a societat fou el blanc de les seves ires. D'aquesta manera la qüestió cristiana va

ésser posada en un pla novell, en un pla social. L'Església s'imposava com a tal Església; que es vulgui o no, perseguint-la o tolerant-la, la seva personalitat s'imposava. Símbols característics d'aquesta persecució són el martiri del papa Sixte II, qui fou decapitat estant assegut en el tron pontifical dins les catacumbes, acompanyat de quatre diaques; i el martiri de Sant Llorenç, ardiaca, a qui demanaven el tresor de l'Església, i ell els mostrà com a tal els pobres que l'Església socorria amb les almoines que rebia dels altres fidels.

Valerià hauria volgut matar l'Església en decapitar Sixte II, i en Sant Llorenç hi cercava els béns materials que suposava que l'Església posseïa; en Sixte II veia la Jerarquia, aglutinant espiritual, el Pastor, mort el qual, el ramat es dispersaria; en Sant Llorenç veia la base material.

* * *

Demés d'aquestes característiques d'aquesta persecució valeriana, en presentà una altra de molt significativa. Així com les altres persecucions acabaren per cansanci, aquesta acabà per un edicte que venia a revocar totes les prescripcions d'excepció contra l'Església. Aquest edicte el donà el fill de Valerià, Gal·lià, influenciat per la seva esposa l'emperadriu Salonina, qui sembla que no solament sentia simpatia envers el Cristianisme, sinó que també professava la fe de Crist.

Gal·lià concedí als bisbes i als clergues la llibertat de llur ministeri, els restituí la propietat dels llocs sagrats i dels cementiris i tot allò que abans posseïen, àdhuc els béns confiscats als cristians rics, i això per edictes i rescriptes, no sols per sentències jurídiques. Així, doncs, els bisbes i llurs ministres reberen una espècie d'investidura oficial. La pau de Gal·lià és tot un precedent de la pau constantiniana, sols que, com a Alexandre Sever, li faltà el prestigi i energia de Constantí per a consolidar-la. La pau de l'Església quedà encara a l'arbitri dels cèsars.

Els pontificats de Dionís (251-269) i de Fèlix I (269-274), quasi a la fi del regnat d'Aurelià, transcorregueren pacíficament.

Aquest emperador, fill d'una sacerdotessa de Mitra, fou entusiasta adorador del Sol, de qui creia haver rebut inspiracions, i a qui dedicà a Roma un magnífic temple adornat amb les despulles de Palmira. Fèu encunyar monedes amb la inscripció *Sol invictus, dominus imperii Romani*, i es proposà d'unificar totes les religions paganes, subordinant-les totes a Mitra. Aquest propòsit suposava una nova persecució i, segons Eusebi, l'edicte contra els cristians ja era cosa resolta, quan Aurelià fou assassinat.

* * *

Fins a Dioclecià els successors d'Aurelià en tingueren prou amb les qüestions militars, i per això deixaren en pau els cristians, sense que això vulgui dir que no hi hagués persecucions locals.

Durant els primers divuit anys del regnat de Dioclecià, l'Església, quasi en completa llibertat, sinó legal, almenys de fet, adquirí gran expansió per totes les províncies i entre totes les classes socials. Pertot pullulaven temples cristians, i la Cort imperial mateixa estava plena d'alts personatges fidels a l'Església, entre ells, no menys que l'emperadriu i la filla del cèsar, Prisca i Valèria, les quals és segur que foren catecúmenes.

Aquest fet d'haver pogut els cristians fruit de llibertat religiosa sota un emperador tan gelós de les prerrogatives personals quasi divines i de l'engrandiment de l'imperi va ésser una prova experimental, i no d'un dia sinó de divuit anys, que Dioclecià no veié mai cap contradicció entre el Cristianisme i el patriotisme, entre la fidelitat al Crist i la fidelitat al Cèsar.

No obstant, abans d'arribar a un règim durador de pacífiques relacions entre l'Església i l'Estat, la Providència reservava als cristians una llarga sèrie de persecucions, potser les més greus.

Dioclecià, per facilitar la defensa de l'Imperi contra els bàrbars que per tots els drets amenaçaven d'enlair-lo, s'associà primer a Maximià Hèrcul i li confià la part occidental i es reservà per ell l'oriental, prenent per capital seva la ciutat de Nicomèdia. Més endavant, cada un s'associà un cèsar, prenent ells el títol d'"august". Maximià prengué per soci a Constanci Clor i Dioclecià a Galeri. Aquest, d'instints sanguinaris, se serví de tots els enginys possibles per promoure la persecució, primer contra els fidels de la milícia, després contra els clergues, fins a estendre-la a tots els cristians, fossin els qui fossin, d'una manera semblant al que en els seus edictes havien decretat Deci i Valerià. A poc a poc la persecució s'estengué per totes les tetrarquies, exceptuant la de Constanci, qui segurament es deixà influir per la seva primera esposa Santa Elena.

Dos anys feia que durava aquesta persecució quan abdicaren Dioclecià a Nicomèdia i Maximià a Milà. Els dos cèsars Galeri i Constanci prengueren el títol d'august, i foren nomenats cèsars Flavi Sever per l'Occident i Maximí Daja per l'Orient. Però aquesta nova tetrarquia nasqué ja cruixida, per tal com en foren exclosos Maxenci, fill de Maximià Hèrcul, i Constantí, fill de Constanci i Santa Elena. Llavors, diu Eusebi, el món romà quedà dividit en dues parts: els fidels de l'Occident fruïren de pau i els de l'Orient es veieren perseguits de la manera més cruel.

Havent arribat a Constantí la notícia que el seu pare estava greument malalt, tingué aquell manya d'escapar-se de la vigilància de Galeri, arribant a temps de trobar viu a Constanci, a la mort del qual fou aclamat August per les legions, per bé que sols pogué prendre el títol de cèsar.

Poc temps després, Maxenci s'apoderà de Roma i fou proclamat emperador pel poble i els pretorians, i d'això s'aprofità el seu pare Maximià Hèrcul per reprendre el títol d'august. Així resultava haver-hi sis emperadors: Maximià Hèrcul i Maxenci a Roma, Sever a Itàlia, Constantí a la Gàl·lia i Galeri i Maximí

a l'Orient. A Sever va succeir Licini, i Maximià se suicidà a la Gàl·lia. Aquest embroll permeté als cristians reorganitzar-se, sobretot a l'Occident; sols en la Mèssia i la Panònia, on governava Licini, continuaren els martiris.

Quan més tremenda era la persecució en l'Orient, Galeri, víctima d'una malaltia horrorosa, girà la seva vista al Déu dels cristians, i juntament amb Constantí i Licini promulgà un edicte declarant lícita l'existència i les reunions dels fidels, reconeixent així l'Església com a Església o com a corporació. Si això no era la plena llibertat de l'Església, era però la seva aurora.

No obstant, l'edicte de Galeri no fou signat ni per Maxenci ni per Maximí Daja, i aquest darrer va promoure una persecució, no sols sagnant, com les anteriors, sinó una campanya de polèmiques i calúmnies. Reorganitzà el culte idolàtric, copiant la jerarquia eclesiàstica, la solidesa de la qual havia experimentat. Fou inexorable, sobretot contra els bisbes i clergues que sobresortien per la llur ciència, i sota els seus auspicis s'escamparen pertot les més grosses falsificacions calumnioses de la història evangèlica. Algú ha dit que fou el primer perseguidor, a la moderna, del Cristianisme. Fou segurament el ver predecessor de Julià l'Apòstata. Dugué la guerra contra l'Església a tots els terrenys. Arribà fins a voler matar de fam els fidels mitjançant l'estratagema de fer oferir els queviures als ídols abans de posar-los a la venda a fi que els cristians no els poguessin menjar.

Però tot va ésser en va, els mateixos esdeveniments polítics cooperaven providencialment a favor del Cristianisme.

* * *

Licini, qui prengué el govern de la part de Galeri, romangué fidel a l'edicte de pau del seu antecessor i a l'amistat amb Constantí, constituint una aliança contra l'aliança de Daja i Maxenci. Aquest, amb l'excusa de venjar la mort del seu pare Maximí·Hèrcul, qui s'havia suicidat obligat per Constantí, pretenia d'apoderar-se de la part on governava aquest darrer; però Constantí, a penes ho va témer, amb una rapidesa no mai vista i pròpia tan sols dels grans genis guerrers, travessà els Alps i davant el pont Milvi es trobà amb l'exèrcit de Maxenci, el qual fou derrotat completament; el fill de Maximí morí ofegat dins el Tíber.

Constantí, qui havia partit de la Gàl·lia, adorador del Sol invicte, arribà al pont Milvi arborant sobre els seus estendards el senyal de la Creu. Una inspiració divina, segons ell mateix testimonià, li havia mostrat la Creu sobre el sol amb la inscripció grega: "Amb aquest signe venceràs". Aquesta promesa, seguida del més exacte compliment, no sols el convertí en fidel cristià sinó en campió decidit de l'Església.

Amb un parell d'hores es complí un fet que pot i ha d'ésser considerat com un punt crític de la història universal. La data del 28 d'octubre de l'any del Senyor 312 assenjala no sols la sobirania de Constantí en tota la Itàlia, sinó el

triomf del Cristianisme en l'Imperi Romà. Les conseqüències immediates de la batalla del Milvi no componen res al costat de la importància històrica de l'efecte psicològic que exercí en el vencedor, la conversió del qual al Cristianisme signfica la fi del cesarisme pagà i la completa llibertat de l'Església.

En entrar Constantí a Roma fou rebut amb extraordinàries mostres d'alegria pels pagans qui avorrien Maxenci, i pels cristians qui en l'emperador veien un germà en la fe.

Dotat d'un gran sentit polític sabé donar als cristians nombroses mostres de predilecció, sense demostrar oficialment inquina contra els pagans. Manifestament posà gran atenció a no ofendre els uns protegint els altres. Tots els seus actes s'encaminaven a assegurar la pau religiosa, la llibertat de consciència.

Una de les seves primeres passes fou intimar al perseguidor Daja que deixés de molestar ningú per motius de religió. Daja, sense resistir obertament, seguí la mateixa conducta adoptada quan l'edicte de Galeri, recomanà que no es violentés els cristians, però que es procurés atreure'ls al paganisme per la persuasió. Era la tàctica hipòcrita que més endavant havia de fer cèlebre a Julià l'Apòstata. Constantí va fer com que no se n'adonava, però mentrestant preparava el celebèrrim acte decisiu pel qual establí sobre fonaments introntollables la llibertat de consciència en tot l'Imperi. Tal fou l'edicte de Milà, promulgat a principis de l'any 313, d'acord amb Licini, qui es trobava en aquella ciutat per celebrar matrimoni amb Constància, germana de Constantí.

Aquest edicte consta de dues parts. Una posa les bases del règimen per venir, l'altra regula les reparacions de les passades injustícies.

En la primera, els emperadors declaren que "la llibertat religiosa no pot ésser oprimida, i que cadascú pot seguir la veu de la seva consciència en les coses divines". Després fan l'aplicació d'aquest principi als cristians, únics qui havien sofert violència en llur consciència religiosa. Declaren derogades les restriccions de l'edicte de tolerància de Galeri, i prescriuen que quisvulla pugui practicar la religió cristiana, sense temor a ésser molestat. "Nosaltres, afirmen els dos emperadors, hem concedit als cristians l'absoluta llibertat de seguir la seva religió". Mes, per evitar als pagans tota por de violenta reacció o de represàlies, declaren que "el que concedim als cristians, ho concedim també als altres, qui seran lliures de practicar el culte de la llur preferència, com convé a la tranquil·litat del nostre temps, a fi que ningú no sigui perjudicat en el seu honor i en la seva religió".

Passant a les reparacions dels perjudicis soferts pels cristians, ja no es contenten de donar-los la llibertat de llur culte, els asseguren protecció com a revenja de les injustícies passades i disposar de mitjans per exercir el culte cristià. Com es veu el Cristianisme ja no era tan sols una religió *tolerada*, ni tampoc una religió *lícita*; era una religió almenys *igual en drets* a la pagana. I el més important és que aquestes prescripcions ja no són simples prescripcions oportunistes ni pura demostració de sentiments personals, ni fruit d'influències cortesanes,

com ho foren les d'un Alexandre Sever, o d'un Galeri, sinó aplicació d'un principi, base d'un règim legal de relacions entre l'Estat i l'Església.

La divina Providència s'encarregà que prompte entrés el nou règim en vigència en tot l'Imperi. Maximí Daja envià els Estats de Licini, mentre aquest era a Milà, però aquest acudí apressadament a la Tràcia i de victòria en victòria l'obligà a retrocedir fins a Tarsis, on, després de publicar un edicte caicat damunt el de Milà, a la notícia que Licini havia forçat la cordillera de Taurus, es suïcidà.

El bell edicte de Milà no va ésser tan bo de posar en pràctica com d'escriure. Sentiments i creences continuaren en pugna, i Constantí, cristià de cor, no pogué deixar de continuar essent el Pontífex Màxim; d'aquí nasqué una oposició primer en el seu esperit i després en el seu propi govern. Encara que separés la magistratura civil del sacerdoci, donant a una i altra una jurisdicció especial, en la pràctica aquestes dues esferes d'acció pública s'envaien molt sovint i d'aquí sorgien conflictes a cada moment. Els pagans, recelosos perquè no podien ignorar els sentiments cristians de Constantí, es creien sempre suplantats en llurs drets, i els cristians no acabaven de donar-se per satisfets amb els favors i esplendidesa del fill d'Elena, perquè creien poder esperar més d'un emperador ja cristià. Per altra part, Licini, mal aconsellat per l'ambició, s'havia anat separant de l'esperit de l'edicte de Milà, fins a devenir el campió del paganisme, i per tant a posar-se front a front de Constantí. Aquesta situació, que fermava les mans del primer emperador cristià, durà fins l'any 324, que Licini corregué la sort dels altres col·legues.

Llavors, essent ja senyor de tot l'Imperi, sense cap rival que pogués fer-li front, pogué obrar amb independència, sense més fre que la seva consciència de governant cristià.

En aquest període és quan apareix més manifesta la magnanimitat i fermesa del seu caràcter. De cada dia s'enfervoritza més i més la seva fe cristiana, però mai no deixa de sustentar els principis fonamentals de l'edicte de Milà. El seu llenguatge, de document en document, de llei en llei, reflecteix més vivament els esclats de la caritat cristiana, el zel per la unitat i prosperitat de l'Església, la generositat per l'esplendor dels temples i del culte cristià, l'austeritat per reprimir les grolleries i immoralitats de tota superstició; però sense mai deixar-se arrossegar de l'esperit de represàlies contra el paganisme, ans demostrant cristiana compassió envers els qui encara seien en les tenebres de l'error. En la seva primera proclama després de la mort de Licini, dirigint-se a Déu, diu: "Jo vull que ton poble visqui en pau i en concòrdia, pel bé comú del llinatge humà. Que els qui encara viuen en l'error del gentilisme frueixin de la mateixa pau i de la mateixa tranquil·litat que els fidels. Que ningú no faci mal a ningú. Que cadascú segueixi l'opinió que vulgui. Els qui pensen bé viuran en justícia i puresa; els altres que conservin tant com vulguin llurs temples de la mentida,

nosaltres guardarem l'esplendorosa morada de la veritat... i nosaltres desitgem als altres que visquin feliços, mitjançant la unió i la concòrdia de tots”.

Els sentiments religiosos de Constantí, per molt fervorosos que fossin, no degeneraren en sectaris i la seva equanimitat no s'assembla en res a la indiferència. “Perquè — diu — una cosa és acceptar voluntàriament el combat per una fe immortal, i una altra imposar-la per la violència i a força de suplicis”. L'endemà de la mort de Licini, proclama els mateixos principis que després de la desfeta de Maxenci a Milà, només que amb expressions saturades de fe cristiana, en lloc d'usar un llenguatge diplomàtic, de calculadora política.

Abans d'ésser l'únic emperador, no parlava igual en dirigir-se a un bisbe o a un concili que dirigint-se al Senat; però després en un edicte públic parla com si es dirigís a un concili. Si observa la neutralitat oficial no és sense demostrar els més ardents desitjos de veure tots els seus súbdits units en la fe cristiana; si respecta la consciència dels infidels és lamentant llur obstinació.

Fins després del Concili de Nicea, que no s'hauria pogut celebrar sense la seva cooperació, Constantí s'esforçà amb extraordinària perseverança a salvar la unitat de la fe i de règim de l'Església mitjançant el més escrupolós i sincer reconeixement de l'autoritat del bisbe de Roma. Prestà tot el seu prestigi a favor de l'ortodòxia contra els donatistes i contra els arrians. En una carta escrita l'any 323 per intentar la reconciliació d'Arrius amb el bisbe d'Alexandria, es llegeixen aquestes emocionants paraules: “Torneu-me els meus jorns tranquils i les meves nits sense inquietud. Com tindrè jo l'esperit en repòs, mentre el poble de Déu, el poble dels meus germans en el servei de Déu es trobi dividit per una dissensió tan injusta com profunda?” En el parlament de benvinguda als bisbes congregats a Nicea els deia que les divisions de l'Església li semblaven més terribles i més formidables que qualsevol guerra, i en el discurs de comiat els recomanava que evitessin les disputes que sols serveixen per donar gust als qui els espien per calumniar la fe divina. “Cal, deia, tenir això sempre present, car els podríem atreure si nosaltres fóssim irreprotxables”.

Mes, davant les interminables dificultats promogudes principalment per l'oligarquia eusebiana, prengué al seu compte el càrrec de jutjar els bisbes i castigar-los i absoldre'ls, sense fer cas i fins contrariant el parer de la Santa Seu de Roma. L'establiment de la seva Cort a Constantinoble, encert polític i sobretot militar per la seva situació estratègica entre l'Orient i l'Occident, fou un gran mal per l'Església de Roma, per quant, lluny del Papa, Constantí ja no es contentà d'ésser un “bisbe de fora”, com s'havia qualificat ell mateix, sinó una autoritat religiosa, si bé amb el sincer propòsit de beneficiar l'Església. Dotat d'un discretíssim sentit polític i d'un portentós geni guerrer, li faltava la discreció teològica, sobretot per tractar amb homes tan subtils com Eusebi de Nicomèdia, qui fou el seu àngel temptador. Alternativament s'inclinava ja als arrians ja als niceistes, la qual

cosa contribuí a la llarga crisi que llavors sofrí l'Església, i a la dificultat d'abolir el paganisme.

Constantí, qui tan bé va complir amb el paganisme la promesa de llibertat, no va saber sostenir-se en el just mitjà amb l'Església, cabalment perquè els seus sentiments cristians l'induiren a protegir-la prenent tan a pit el seu paper de "bisbe de fora", que obrà no poques vegades com si fos el Papa, en menyscapse de l'autoritat d'aquest. Amb ell es nota una dualitat de conducta corresponent als seus dos caràcters de sobirà de l'Imperi Romà, encara prepotentment pagà, i emperador cristià, fill i no sobirà de l'Església. En el primer caràcter, no sempre volent-ho, obligat per mires polítiques, fou de gran discreció, però en el segon l'emperador danyà molt el fidel cristià. A la seva mort Sant Atanasi encara sofria desterrament.

* * *

Els seus fills Constant i Constanci extremaren els defectes del seu pare, fent-se factors dels antiniceistes, i provocant una forta reacció pagana, malgrat o a causa dels edictes contra el paganisme, edictes que no eren més que lletra morta, puix comportaren que el prefecte de Roma fos un pagà, membre del Col·legi d'augurs i gran devot d'Hèrcul. Pertot on dominava la població pagana continuà potent el culte idolàtric; sols en els indrets de població cristiana es complien els seus edictes antipagans.

En canvi amb la seva protecció als arrians i a tots els dissidents de l'Església catòlica, no ja, com el seu pare, per zel mal entès, sinó per sectarisme, s'arribà a un tal desgavell que els pagans mateixos no ho haurien fet millor per destruir l'Església, si aquesta no fos immortal. D'aquest temps es pot dir amb Sant Jeroni que el món s'admirà de trobar-se arrià. A això conduí l'afany d'uns prínceps cristians qui volien passar per protectors de l'Església de Crist. La història en aquest respecte es repetirà moltes vegades. La protecció dels grans del món serà sempre molt perillosa per a l'Església dels humils.

El règim sectari de Constanci deixà ben preparat que Julià l'Apòstata desenrotllés la seva campanya contra l'Església, segurament la més intel·ligent i per això mateix la més terrible.

Els successors de l'Apòstata, Valentinià i Valent, en lloc d'oferir un paral·lisme històric, ens ofereixen una antitesi quasi perfecta.

Valentinià prengué per regla de règim de relacions del poder civil amb els pagans i cristians la conducta de Constantí en la seva primera època cristiana, o sigui la llibertat de les dues religions, sense voler-se mesclar en res ni per res en les qüestions internes de l'Església, com ho demostra eloqüentment la resposta que donà al bisbe ortodox d'Heraclea, qui li demanà que intervingués a favor de la vertadera fe catòlica: "Jo sóc un fidel laic, digué; jo no puc examinar curiosament els dogmes. Això és cosa dels bisbes". Aquesta norma de conducta

en un príncep confessor de la fe en temps de Julià, és d'una gran exemplaritat; la seva protecció a l'Església consistí a protegir la seva llibertat, no com Constantí, en la seva segona època o època post-nicena, que protegia l'Església contra l'Església, o sigui esclavitzant-la, envaint el terreny doctrinal i la disciplina interna eclesiàstica.

Valent fou un successor desbocat de Constanci i un èmul de Julià. Perseguí ferotgement l'Església Catòlica, fomentà el paganisme, i fou el campió de l'arrianisme. La seva persecució era tan ferotge que fins un pagà, Temístius, amic de Sant Gregori de Nazianz, aixecà la veu en favor dels catòlics i inclinà el cruel tirà a apaivagar un poc la seva crueltat sectària.

* * *

Mentrestant pujà al tron de l'Occident el fill de l'equilibrat Valentinià, i el seu regnat fou decisiu per l'Església. Gracià volgué acabar amb la ficció dels seus avantpassats, qui, essent cristians, es conhortaven de tenir el paganisme com a religió de l'Estat, figurant per tant com a caps d'una religió que no era la seva. A la darrerria de l'any 375, en oferir-li el Col·legi de pontífexs les insígnies del suprem pontificat, les refusà, dient: "Tals insígnies no convenen a un cristià". Més endavant, l'any 382, tingué un gest encara més decisiu contra l'oficialisme del paganisme, manant llevar de la sala del Senat l'estàtua de la Victòria, símbol del paganisme, i consagració de la seva preponderància oficial, i per això al seu voltant es desenrotllà una lluita acarnissada. Ja Constanci l'havia feta retirar, però en sortir de Roma va ésser reposada. Es tractava, doncs, de l'ésser o no ésser del paganisme com a religió oficial de l'Imperi Romà. Gracià va ésser conseqüent en la significació dels actes predits; retirà al culte pagà els subsidis oficials que fins llavors havia percebut, suprimí els privilegis i exempcions del sacerdoci idolàtric i confiscà les terres dels temples o col·legis sacerdotals. Aquestes prescripcions, sense ésser cap persecució, puix, dins certs límits, deixava llibertat al culte pagà com a religió privada, va ésser un cop mortal contra la superstició gentil, per tal com aquesta sols subsistia gràcies a l'ajuda material i privilegis de l'Estat, sense tenir els seus adeptes verdadera fe interior que els impulsés a sacrificar-se per ella i fer-la viure una vegada reduïda al dret comú. La força de l'Església en canvi li ve de la seva pròpia llibertat.

En realitat, Gracià no féu més que separar el paganisme de l'Estat, sense concedir a l'Església el que llevava al culte pagà. Fins i tot deixà subsistir certs desavantatges no justos dels clergues catòlics, com, p. ex., la prohibició als curials de rebre ordres sagrades sense renunciar als seus béns i que els clergues poguessin acceptar llegats; tampoc no millorà la situació material de l'Església, per bé que restituí als catòlics les esglésies que els donatistes els havien pres, reprimí pertot la propaganda de l'heretgia, eximí de tributs personals els clergues, i castigà els cristians reus d'apostasia.

Amb algunes d'aquestes lleis Gracià sembla que anava lentament, però decidivament, a la constitució de l'Estat cristià. Encara que no oficialment, però sí realment, des que fixà la seva residència a Milà, tingué per principal i venerat conseller i inspirador a Sant Ambròs, hàbil diplomàtic, orador persuasiu, caràcter ferm, amantíssim de l'Església, però moderat i prudentíssim respecte de les relacions d'aquesta amb l'Estat.

En aquest camí d'avenç vers l'Estat cristià, Gracià fou aturat per una mort tràgica; mes la Providència li havia assenyalat un digne successor en Teodosi, a qui pertoca la glòria d'haver aconseguit regular oficialment les amistoses relacions de l'Imperi i l'Església.

* * *

Des del principi del seu regnat en l'Orient, que governava al mateix temps que Gracià en l'Occident, promulgà una nombrosa sèrie de lleis encaminades a exterminar els arrians i en general tots els heretges, prohibint llurs assemblees, expulsant llurs bisbes i sacerdots, confiscant llurs temples, i declarant-los inhàbils per donar i rebre.

Quant a l'Església, directament no es dedicà a enriquir-la, la qual cosa diu molt a favor del seu recte sentit profundament cristià i també a favor de l'exquisit sacerdotalisme catòlic del seu amic Sant Ambròs, tan intransigent en la doctrina i la disciplina, com lliberal i dolç en tot el que era matèria lliure.

En general Teodosi es limità a retre homenatge a la disciplina eclesiàstica i al culte, i a favorir els costums cristians. Caldria transcriure la major part del seu codi per poder donar una idea aproximada de la seva labor legislativa per exaltar la dignitat de l'Església i els seus ministres, declarant-los exempts de la jurisdicció laica civil i criminal, prohibint tot procés criminal i els suplicis corporals en el sant temps de la Quaresma, "destinat a la purificació de les ànimes", interdint els espectacles en diumenge, els matrimonis mixtos entre cristians i jueus, limitant el tràfec amb esclaus, defensant el pudor de les dones i la innocència dels infants, posant valles als vicis vergonyosos... Per altra part Teodosi fou personalment un cristià fervorós, com ho demostra la seva freqüència dels sacraments i sobretot la humilitat amb què acceptà i féu la rigorosíssima penitència que li imposà Sant Ambròs com a mostra del seu penediment per la carnisseria feta a Tessalònica, després d'una revolta en aquella ciutat. Felix Teodosi, qui tingué un conseller tan íntegre i sever, i tan animat de caritat cristiana i pel mateix tan respectuós de la consciència dels altres! Donat el seu fervor religiós eren de tèmper d'ell dues actituds exagerades: les represàlies contra els pagans, i la immixtió en els assumptes eclesiàstics. Però no caigué ni en un ni l'altre extrem. Respecte dels pagans, individualment, no els perseguí; Sant Joan Crisòstom pogué fer la seva apologia comparant victoriosament la seva tolerància envers les persones, amb la crueltat dels emperadors pagans envers els cris-

tians. Teodosi fins respectà les altes personalitats del paganisme, conservant-los en els més elevats càrrecs civils de l'Imperi, com succeí amb el gran defensor de l'estat civil i jurídic del paganisme, el famós Simmac. Sabé agermanar admirablement la intolerància envers el culte idolàtric amb la més cristiana tolerància envers les persones.

Pel que fa a les relacions de l'Estat amb l'Església es contentà de protegir-la com l'Església vol ésser protegida per les autoritats laiques, és a dir sense intromissions que minvin la seva autoritat i sobirania espirituals i la seva supremacia en els assumptes mixtos. Amb això no s'assemblà gens a Constantí i als fills d'aquest, no pretengué mai d'exercir de bisbe de fora, ans es mostrà sempre submís fill de l'Església, com convé a tot fidel, baldament porti corona imperial.

L'Església a la fi havia trobat un punt de repòs per poder-se dedicar de ple a la seva expansió i organització interna, sostinguda sense ésser oprimida per un emperador cristià, qui reclamant el que és del Cèsar, donava liberalment i filialment a Déu el que és de Déu. La doctrina del divinal Mestre havia aconseguit una esplèndida realització, i des de llavors l'Església Catòlica pot assenyalar en Teodosi un exemplar a tots els prínceps cristians, qui han de tenir sempre present que la cosa més important per a l'Església és la llibertat en el seu magisteri i en el seu règim i disciplina.

Teodosi, si no aconseguí en tots els punts l'ideal de l'emperador cristià descrit per Sant Agustí en *La Ciutat de Déu*, l. 5, cap. 24, s'hi acostà moltíssim. "Anomenem feliços els emperadors: 1, si manen en justícia; 2, si no s'ensuperbeixen amb les adulacions, sinó que recorden que són homes; 3, si fan servir la seva potestat per dilatar el culte de Déu i es reconeixen servents de la seva Majestat; 4, si temen, amen i adoren a Déu; 5, si prefereixen aquell regne en què no temeran de tenir competidors; 6, si no s'atropellen a castigar i són fàcils a perdonar; 7, si castiguen per necessitat de la defensa del règim i de la república, i no per assaciar l'odi contra els enemics; 8, si perdonen, no per deixar impunida la iniquitat, sinó amb esperança de correcció; 9, si compensen les asprors necessàries amb la suavitat de la misericòrdia i l'esplèndidesa dels benifets; 10, si mortifiquen la luxúria, tant més com més lliures són; 11, si prefereixen subjectar les males concupiscències, que imperen damunt qualsevulla nacions; 12, si fan tot això, no per desig de vanaglòria, sinó per amor a la felicitat eterna; 13, si no es desentenent d'immolar al seu Déu, per llurs pecats, el sacrifici de la seva humilitat, i penitència, i oració".

El Príncep cristià del qual es puguí afirmar, en referència a aquest bell pasatge de Sant Agustí, que *omne tulit punctum*, bé es podrà dir feliç i sant.